

UOT 327

RAVİD RAMAZANOV

*Bakı Dövlət Universiteti,
Dünya siyasəti ixtisası II kurs magistr
ravidramazanov327@gmail.com*

GÜLGÜN QULİYEVƏ

*Bakı Dövlət Universitetinin
Diplomatiya və müasir integrasiya prosesləri kafedrası,
s.e.f.d.
gulgun2004@mail.ru*

RUSİYA –UKRAYNA MÜHARİBƏSİ ENERJİ AMİLİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/108/73-80>

Rusiya-Ukrayna müharibəsində enerji amili mühüm strateji rola sahibdir. Müharibə 2022-ci ildə başladıqdan sonra enerji ehtiyatları, xüsusilə də təbii qaz və neft, Avropa və dünya iqtisadiyyatı üçün ciddi narahatlıq yaradıb. Rusiya dünyanın ən böyük enerji ixracatçılarından biridir, və onun enerji resurslarına çıxış Avropa ölkələri üçün çox vacibdir. Müharibə başladıqdan sonra Avropa Rusiyadan enerji asılılığını azaltmaq üçün alternativ mənbələr axtarmağa başlayıb, xüsusilə də bərpa olunan enerji və qaz təchizatı üçün başqa ölkələrə yönəlmək kimi addımlar atıb. Bütövlükdə, enerji amili Rusiya-Ukrayna müharibəsində təkcə iqtisadi deyil, həm də siyasi təsirə malikdir. Enerji resursları uğrunda mübarizə yalnız hərbi sahədə deyil, həm də diplomatik və iqtisadi sahələrdə də strateji qərarların verilməsinə səbəb olub. Məqalədə müharibənin enerji amilinə təsiri məsələsi geniş şəkildə təhlil olunub.

Açar sözlər: Müharibə, enerji, tərəflər, sanksiya, resurslar, beynəlxalq, münasibətlər, təcavüzkar, asılılıq, ilhaq, separatçı, qlobal, təhlükəsizlik, toqquşma və s.

Giriş. Rusiya-Ukrayna müharibəsi regional sabitliyə, beynəlxalq münasibətlərə və qlobal təhlükəsizliyə çoxşaxəli təsirinə görə müasir geosiyasi mənzərədə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Özündə münaqişə milli kimliklərin, ərazi suverenliyinin və fərqli geosiyasi istəklərin toqquşmasını təmsil edir.

Birincisi, müharibə qonşu dövlətlərin təcavüzkar hərəkətləri qarşısında dövlətlərin suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması problemini vurğulayır. Rusiyanın Krim'i ilhaq etməsi və Ukraynanın şərqiindəki separatçı hərəkətləri dəstəkləməsi müəyyən edilmiş beynəlxalq hüquq normalarının və sərhədlərin müqəddəsliyinin aşınmasını göstərir.

İkincisi, münaqişə Rusiya ilə Qərbi dünyası arasında münasibətləri gərginləşdirib, gərginliyin artmasına və diplomatik əlaqələrin korlanmasına gətirib çıxarıb. Ukraynada sanksiyaların tətbiqi, hərbi güclərin artırılması və etibarnamələrin tətbiqi regionda eskalasiya və daha da qeyri-sabitlik riskini artırır.

Üstəlik, Rusiya-Ukrayna müharibəsinin qlobal təhlükəsizlik üçün, xüsusən də silahların yayılması, enerji təhlükəsizliyi və beynəlxalq institutların dayanıqlılığı kontekstində daha geniş təsirləri var. Münaqişə mürəkkəb geosiyasi problemlərin həllində diplomatik səylərin, çoxtərəfli əməkdaşlığın və münaqişələrin həlli mexanizmlərinin effektivliyi üçün lakmus sınağı rolunu oynayır.

Rusiyanın enerji resurslarından siyasi təzyiq vasitəsi kimi istifadə etməsi, müharibənin gedişatına və beynəlxalq münasibətlərə təsir edib. Qərbi ölkələri, Rusiyaya qarşı iqtisadi sanksiyalar tətbiq edərək, onun enerji ixracından əldə etdiyi gəlirləri məhdudlaşdırmağa çalışırlar. Bununla belə, Rusiya enerji bazarını diversifikasiya edərək Asiya ölkələrinə, xüsusilə də Çinə və Hindistana ixracını artırır.

Bu müharibə həmçinin bərpa olunan enerjiyə keçidi sürətləndirib, çünki Avropa ölkələri enerji təhlükəsizliyini təmin etmək üçün neft və qazdan asılılığı azaltmağa çalışırlar. Alternativ enerji mənbələri olan günəş, külək və hidroenerji kimi sahələrə investisiyalar artıb.

Əsas hissə. Ukrayna-Rusiya müharibəsində enerji amili mühüm strateji rol oynayır, çünki hər iki ölkə enerji resursları və infrastrukturunu ilə bağlı əhəmiyyətli geosiyasi mövqelərə malikdir. Müharibə nəticəsində enerji təchizatı, neft və qaz tədarük yolları və bazarlar üzərində ciddi təsirlər yaranıb. Enerji məsələsini müharibənin həm səbəbləri, həm də nəticələri baxımından analiz etmək olar. Rusiya dünya enerji bazarlarında böyük təsirə malik olan bir ölkədir və Ukrayna həm təbii qaz tranziti, həm də enerji resurslarının istehlakçısı kimi strateji mövqedədir. Rusiya Ukraynanı Qərbə yaxınlaşmasından çəkindirmək üçün enerji amilindən təzyiq vasitəsi kimi istifadə edib. Ukrayna qaz boru kəmərləri Avropaya Rusiya qazının tranziti üçün mühüm rol oynayır, və bu boru kəmərləri üzərində nəzarət Kreml üçün geosiyasi dəyərə malikdir. Ukraynadakı müharibə Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün böyük çətinliklər yaradıb. Rusiya, müharibə zamanı enerji ixracını Avropaya qarşı təzyiq vasitəsi kimi istifadə etməyə başlayıb, xüsusilə təbii qaz tədarükünü məhdudlaşdırmaqla. Bu da Avropanı digər mənbələrə yönəlməyə və enerji şaxələndirilməsinə məcbur edib. Xüsusilə qaz qiymətlərinin kəskin artması Avropa ölkələrində enerji böhranına səbəb olub. Rusiya müharibə zamanı Ukraynanın enerji infrastrukturunu hədəf alıb. Elektrik stansiyaları, istilik və su təchizatı infrastrukturunu zədələnilib, bu da ölkədə ciddi humanitar böhran yaradıb. Enerji təchizatı problemləri Ukraynanın daxili iqtisadiyyatını zəiflədir və əhəlinin gündəlik həyatına böyük təsir göstərir. Müharibə Avropanın enerji siyasətini də kökündən dəyişib. Avropa Birliyi, Rusiyadan enerji asılılığını azaltmaq üçün alternativ enerji mənbələrinə yönəlib, enerji tədarükünü şaxələndirmə və bərpa olunan enerji mənbələrinə keçidi sürətləndirib. Ukrayna isə müharibədən əvvəl də enerji müstəqilliyi üçün çalışırdı və müharibə bu səyləri daha da gücləndirib.

Enerji ixracatı Rusiyanın əsas gəlir mənbəyidir və müharibə ilə əlaqədar tətbiq edilən sanksiyalar bu gəlirləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldıb. Xüsusilə Avropaya qaz tədarükünün azalması, Rusiya iqtisadiyyatına ciddi təsir göstərmiş, lakin Rusiya yeni bazarlar tapmaqla bu təsiri azaltmağa çalışır. Bu amillər göstərir ki, enerji Ukrayna-Rusiya müharibəsində təkcə iqtisadi və hərbi deyil, həm də diplomatik və geosiyasi əhəmiyyətə malikdir. Avropa İttifaqında enerji böhranı müharibədən daha əvvəl başlamışdı.

Post-pandemiya dövründə iqtisadi aktivliyin bərpası və enerjiyə tələbatın artması fonunda enerji, o cümlədən təbii qaz ehtiyatlarının kifayət qədər olmaması təbii qaz və elektrik qiymətlərini daha əvvəl müşahidə olunmayan həddə qədər yüksəltdi. Sözügedən dövrdə Avropa İttifaqının qaz saxlanıcı səviyyəsi 70-75% civarında olmaqla əvvəlki illərdəki 85-90% faiz səviyyəsindən aşağı idi. Rusiyanın enerji resurslarından Qərblə mübarizədə “silah” kimi istifadə etməsi səbəbindən qaz təchizatının dayanması təhlükəsi təbii qazın satış qiymətinin artmasına səbəb oldu. Aİ ərazisində artan təbii qaz qiymətləri 1 gündə 75%-dən çox artmaqla 7 mart tarixində ən yüksək həddə çatmışdı [4].

2022-ci ilin 24 fevralından etibarən Rusiyanın Ukrayna ərazisində başladığı hərbi əməliyyatlar Avropa İttifaqının Rusiyadan enerji asılılığını, xüsusən təbii qaz təchizatında Rusiyanın vacib rolunu bir daha gündəmə gətirdi. Müharibənin ilk günlərindən enerji qiymətlərində artım və təchizatın dayanması riskləri İttifaqın enerji, o cümlədən qaz təchizatı çatışmazlıqları ilə üzləşməsi vəziyyətini mümkün edirdi. Hadisələrin belə gedişatı Avropa İttifaqını mövcud enerji siyasətini yenidən gözədən keçirməyə və qaz təchizatı mənbələrinin Rusiyadan diversifikasiyası istiqamətində təcili addımlar atmağa sövq etmişdir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq Rusiya ilə Rusiya qazı üçün rubl ilə ödənişlərə Avropa Komissiyası tərəfindən icazə verilməsi aprelədən etibarən qaz qiymətlərində eniş və stabiləşməyə imkan versə də, iyunun ortalarında Rusiyanın “Şimal Axını 1” kəməri vasitəsilə Almaniyaya, İtaliyaya və Slovakiyaya qaz təchizatını azaltması qiymətlərin yenidən artmasına və 15 iyunda gün ərzində 30% yüksələrək 1 meqavatt saat üçün 146 avroya çatmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, Rusiya “Şimal Axını 1” boru kəmərinə texniki problemləri əsas gətirərək Almaniya üçün günlük qaz təchizatının 60%, İtaliyaya 15%, Slovakiyaya 30% azaltmış və Avstriyaya oxşar azalma ilə bağlı xəbərdarlıq etmişdir. Avropa ölkələri bu addımın texniki səbəblərlə əlaqəli olmadığı və Rusiyanın enerji təchizatından siyasi alət kimi istifadə etdiyi qənaətinə gəlirlər. Təchizatın bu səviyyədə davam etməsinin qeyd olunan ölkələr, xüsusən Almaniyaya üçün ciddi çətinliklər yaratması qaçılmazdır.

Bildiyimiz kimi Avropanın ən böyük neft-qaz tədarükçüsü Rusiya, Rusiyanın da ən böyük satış bazarı Avropadır. ABŞ Rusiyadan il ərzində gündəlik ortalama 199 min barrel xam neft, 471 min barrel neft məhsulları idxal edib. Rusiyanın Avropanın neft emalı zavodlarında da payı olduqca yük-

səkdir. Avropadakı neft emalı zavodlarının böyük əksəriyyəti, əsasən də, İtaliya, Niderland, Polşa, Çexiya və digər dövlətlər Rusiyanın “Urals” markalı nefti ilə fəaliyyət göstərir.

İkisi də itkinin böyüklüyünün miqyasından xəbərdardır və dərhal tədbir görülməli olduğunu bilirlər. Elə məhz bunun nəticəsidir ki, biz müharibənin gedişində Şultz hökumətinin Türkiyəyə səfərinin şahidi olduq.

Avropanın narazılığına səbəb olan bir başqa məqam isə ABŞ-ın yüksək enerji qiymətləridir. Rusiyadan Avropaya təbii qaz axınının dayandırılması ABŞ-ı dünyanın ən böyük mayeləşdirilmiş təbii qaz ixracatçısı edib. Yeni neft ehtiyatlarının əldə edilməsi yarışında ABŞ Venesuelaya qarşı siyasətindən geri çəkildi, sanksiyaları ləğv etdi və ölkədə xam neft hasilatını artırmaq üçün bir sıra dəyişikliklər etdi.

Avropa ABŞ-ı müharibəni qazanc alətinə çevirməkdə ittiham edir. Rusiya prezidenti Vladimir Putinin müharibəsi Qərbin birliyini məhv etməklə hədələyir, Aİ rəsmiləri isə ABŞ prezidenti Co Baydeni həddindən artıq yüksək qaz qiymətləri, silah satışı və ticarətinə görə tənqid edir. ABŞ isə Avropanın tənqidlərini əsassız hesab edir. “Avropada qazın qiymətinin artmasına səbəb Putinin Ukraynaya müdaxiləsi və Putinin Avropaya qarşı enerji müharibəsidir”, - deyə Baydenin Milli Təhlükəsizlik Şurasının sözçüsü bildirib. Bununla yanaşı ABŞ-dan Avropaya maye qaz ixracatındakı böyük artımın ABŞ-ın günahı olmadığını, əksinə, Avropanın bir aləti olduğunu ifadə edən sözçü, “Bu yolla Avropanın Rusiyadan uzaqlaşmaq imkanı var və asılılığını kəsdi” deyə ittihamları kəskin şəkildə susdurdur [18, s.74]. Bu dövəndə Almanıyanın iqtisadiyyat naziri Vaşinqtonu daha çox “həmrəylik” göstərməyə və enerji xərclərini azaltmağa kömək etməyə çağırırdı, Fransa prezidenti Emmanuel Macron da yüksək Amerika qaz qiymətlərinin “dostluqdan kənar” olduğunu söylədi. İndi isə gəlin baxaq Fransa Avropada yaşanan enerji böhranını necə aradan qaldırmağa çalışır?

Bununla yanaşı artıq biz Fransa Prezidenti Emanuel Makronun Şarm-əl-Şeyxdə Maduro ilə əl sıxışmasını xatırlayırıq [18, s.56], Qışın gəldiyini və Avropanın özünün ən böyük neft-qaz tədarükçüsünü itirdiyini görməsi Fransanı Venesuela ilə yaxınlaşmağa vadar etdi. Hətta Fransa mediası belə Makronun münasibətinin kəskin dəyişməsini “ikiüzlülük”, “Liberation” nəşri isə bunu Makronun Maduro ilə münasibətlərində 180 dərəcəlik dönüş adlandırmışdır [19, s.102]. LFI partiyasının lideri Jan-Lük Melanşon da Fransa Prezidentinin yanaşmasının dəyişməsinə diqqət çəkərək tviter səhifəsində yazıb ki, neftə olan ehtiyac insanları daha nəzakətli edir.

Avropanın qaz tədarükü ilə bağlı digər ümüd yeri isə EasMed layihəsi idi. 2 yanvar 2020-ci il tarixində İsrail, Yunanıstan və Cənubi Kipr arasında imzalanan Şərqi Aralıq dənizi Qaz boru kəməri (EastMed) layihəsi İsrail qazının Türkiyədən yan keçərək Avropaya daşınmasını nəzərdə tutur. Layihədə İsrailə məxsus 10 milyard kubmetr təbii qazın əvvəlcə Kiprə, sonra Yunanıstana, ordan İtaliyaya daşınması nəzərdə tutulurdu. 1900 km uzunluğunda və 7 milyard avroya başa gəlməsi gözlənilən layihənin trayektoriyasının genişliyi və dəyərinin yüksək olması ABŞ-ın dəstəyini layihədən çəkməsinə səbəb oldu. Hərçəndki, layihənin həyata keçirilməsi Avropanın 35% Rusiyadan təbii qaz asılılığını azaltmağın yolu kimi görünürdü. Avropa Birliyi və İsrailin razılaşmadan 3 il öncə verdiyi bəyannatlarda da bu öz əksini tapırdı.

Lakin başlanan Rusiya-Ukrayna müharibəsi Avropanı qısa bir zamanda neft və qazla təmin edəcək yeni ixracatçılar tapmağa vadar etdi. Bununla da İsrail və Misir qazının LNG olaraq Avropaya çatdırılmasına dair razılaşma imzalandı [2, s.87]. Lakin bu boru kəməri İsrail və Türkiyə arasında olduğu qədər qaz tədarükünü qarşılamağa yaramır. Səbəb isə İsraildən gedən boru kəmərləri İsrailin daxili bazarlarını da təbii qazla təmin edir. Bu da Avropaya yaxın vaxtda 1-2 milyard, uzaq vaxtda isə 4-5 milyard kubmetr təbii qaz daşınmasını həyata keçirə biləcəyi ilə bağlı təminat verir. Mütəxəssislərə görə isə İsraildən Türkiyəyə bir boru xətti il ərzində 10-16 milyard kubmetr qaz daşıya bilər və daha ucuz olar. Bununla yanaşı Türkiyə üzərindən Avropaya qazın daşınması Şimali Kiprlə əlaqələrin inkişafına, həmçinin iqtisadi və siyasi qazanc əldə edə biləcəyinə dair ümüd vəd edir.

Avropanın Rusiya enerjisindən asılılığını minimuma endirmək və tamamilə ləğv etməklə əlaqədar olaraq Avropa Komissiyası daha dayanıqlı enerji sistemi qurmağı hədəfləyən «REPowerEU» planını təqdim etdi.

Avropa Komissiyası hesab edir ki, bunun üçün elektrik enerjisi, nəqliyyat və istilik sektorlarında bərpa olunan enerji paylarının əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi tələb olunacaq. REPower-

EU Planındakı tədbirlər enerjiyə qənaət, enerji təchizatının şaxələndirilməsi və evlərdə, sənayedə və elektrik istehsalında qalıq yanacaqları əvəz etmək üçün bərpa olunan enerjinin sürətlə yayılması vasitəsilə bu ambisiyaya cavab verə bilər. Plan özündə 5 əsas istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsini əks etdirir:

Ukrayna Rusiya ilə Avropa arasında strateji bir bölgədə yerləşir. Bu kimi səbəblər nəticəsində ruslar Ukraynanı “keçid zonası”, “strateji maneə” və “Qərb ölkələrini Şərq blokundan ayıran bufer zonası” kimi görürdülər. Ukrayna sözünün mənasına baxanda; “*Ukrayna*” sözü rus dilində “sərhəd ölkə, kənar ölkə” deməkdir [12, s.46]. Bu səbəblərdən başqa Rusiyanın bufer zonası olan Ukrayna həm də Rusiya ilə Qərb arasında enerjinin ötürüldüyü dəhliz rolunu oynayır. Təbii qaz və neft kimi yataqları ilə enerji baxımından kasıb olan Ukrayna Rusiyadan asılı bir ölkədir. Ona görə də Rusiyanın enerji resursları var; Ukrayna qapı mövqeyində olduğu üçün iki ölkə arasında “qarşılıqlı asılılıq” mövcuddur.

Avropa İttifaqında enerji böhranı müharibədən daha əvvəl başlamışdı. 2021-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarından etibarən İttifaq ərazisində təbii qaz təchizatı problemləri və rekord təbii qaz qiymətləri hökm sürürdü.

Post-pandemiya dövründə iqtisadi aktivliyin bərpası və enerjiyə tələbatın artması fonunda enerji, o cümlədən təbii qaz ehtiyatlarının kifayət qədər olmaması təbii qaz və elektrik qiymətlərini daha əvvəl müşahidə olunmayan həddə qədər yüksəltdi. Sözügedən dövrdə Avropa İttifaqının qaz saxlanıcı səviyyəsi 70-75% civarında olmaqla əvvəlki illərdəki 85-90% faiz səviyyəsindən aşağı idi [3, s.7]. Rusiyanın enerji resurslarından Qərblə mübarizədə “silah” kimi istifadə etməsi səbəbindən qaz təchizatının dayanması təhlükəsi təbii qazın satış qiymətinin artmasına səbəb oldu. Aİ ərazisində artan təbii qaz qiymətləri 1 gündə 75%-dən çox artmaqla 7 mart tarixində ən yüksək həddə çatmışdı.

Avropa Komissiyası hesab edir ki, bunun üçün elektrik enerjisi, nəqliyyat və istilik sektorlarında bərpa olunan enerji paylarının əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi tələb olunacaq. REPower-EU Planındakı tədbirlər enerjiyə qənaət, enerji təchizatının şaxələndirilməsi və evlərdə, sənayedə və elektrik istehsalında qalıq yanacaqları əvəz etmək üçün bərpa olunan enerjinin sürətlə yayılması vasitəsilə bu ambisiyaya cavab verə bilər. Plan özündə 5 əsas istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsini əks etdirir:

Enerjiyə qənaət – orta və uzunmüddətli dövrdə enerji səmərəliliyinin artırılması, o cümlədən yaşayış binalarının isitmə sistemlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi və qısamüddətli dövrdə əhali və bizneslərin davranışlarını qənaət yönündə dəyişməsi ilə enerji istehlakının azaldılması (Plandakı hesablamalara əsasən əhali tərəfindən evlərdə enerjiyə qənaət 2022-ci ildə 15.5 milyard m³ təbii qazı əvəz edə bilər);

Enerji mənbələrinin diversifikasiyası – qaz, LNG və hidrogenin İttifaq ölkələri tərəfindən könüllü əsasda birgə alışıların həyata keçirmək üçün yaradılmış İttifaqın Enerji Platforması vasitəsilə tələbatın strukturunun müəyyən edilməsi, qaz idxalı, saxlanıcı və ötürülməsi infrastrukturunun optimallaşdırılması, qaz və hidrogen alışı üzrə etibarlı tərəfdaş ölkələrlə uzunmüddətli əməkdaşlıq sazişlərinin imzalanması, təchizatın diversifikasiyası imkanlarının qiymətləndirilməsi və müqavilələr ilə bağlı məsələlərin koordinasiyası, LNG ticarəti ilə bağlı məsləhətçi qrupun yaradılması;

Bərpaolunan enerjiyə sürətli keçid – qalıq yanacaq idxalının və elektrik enerjisi qiymətlərinin azalmasına imkan verəcək sürətli keçidin təmin edilməsi üçün hidrogen və biometan istehsalının artırılması, İttifaqın günəş enerjisi strategiyasının və müəyyən kateqoriyalı binalar üçün günəş enerjisi panellərinin quraşdırılmasının məcburiliyini nəzərdə tutan tənziqləmənin qəbulu, külək enerjisi sektorunun rəqabət qabiliyyətinin artırılması, günəş, külək və termal enerji texnologiyaları üzrə dəyər zəncirlərinin gücləndirilməsi, icazə sisteminin sadələşdirilməsi və digər tədbirlər (Qeyd: Plandakı hesablamalara əsasən külək və günəş enerjisindən istifadənin artırılması 2022-ci ildə 20 milyard m³ təbii qazı əvəz edə bilər) [19, s.226];

“Ağıllı” investisiyalar – Planın icrası üçün 2027-ci ilə qədər tələb olunan əlavə 210 milyard avro investisiya üzrə ümumi maraqlara xidmət edən (Projects of Common Interest) mövcud layihələrin tamamlanması və əlavə ehtiyacların, xüsusən Mərkəzi və Şərqi Avropada və Almaniyanın şimalındakı ehtiyacların ödənilməsi üçün yeni infrastrukturun qurulmasına (o cümlədən, Cənub Qaz Dəhlizinin gücləndirilməsi) məhdud sayda yeni investisiyaların yatırılması, enerji qiymətlərinin volatilli-

yini azaltmaq və qiymətləri nəzarətdə saxlamaq, həmçinin aşağı gəlirli əhaliyə və kiçik bizneslərə dəstək üçün vəsaitlərin ayrılması;

Hazırlığın gücləndirilməsi – təchizatın pozulması riskinə qarşı hazırlığı artırmaq üçün yay müddətində saxlancların lazımi səviyyəyə qədər doldurulması, qısamüddətli dövrdə enerjiyə qənaət tədbirlərinin tətbiqi, ehtiyat planlarının yenilənməsi, qonşu İttifaq ölkələri ilə ikitərəfli həmrəylik sazişlərinin (solidarity agreements) imzalanması və enerji ötürücü sistemlərin texniki cəhətdən hazır vəziyyətdə (əks axın həyata keçirmək üçün) olması.

İttifaqın təbii qaz saxlanclarının səviyyəsi və saxlancların doldurulması üçün yeni mexanizm. Avropa Qaz İnfrastrukturunu təşkilatının (Gas Infrastructure Europe) məlumatlarına əsasən İttifaq üzrə saxlanclar cari ilin 18 iyun tarixinə təxminən 53 faiz səviyyəsində doludur. Avropa Komissiyasının saxlancların məcburi doldurulması ilə bağlı təklifi növbəti qısa hazırlıqlı olmaq üçün 1 noyabrədək saxlancların minimum 80% dolu olması, növbəti ildən isə bu faizin 90%-ə qaldırılmasını nəzərdə tutur. Təbii qaz saxlancları İttifaqda qış ərzində istifadə olunan qazın 25-30%-ni təmin edir. İttifaqın 27 üzv ölkəsindən 17-si saxlanclara malikdir ki, ən iri saxlanclar Almaniya, İtaliya, Fransa və Niderland ərazisindədir. Saxlancların yerləşdiyi ölkələr onların üzərinə daha böyük maliyyə yükü düşməsindən narahatdırlar [19, s.226].

Bu yükün paylaşdırılması üçün Komissiyanın təklifi 2 alternativ mexanizm nəzərdə tutur: (i) ərazisində saxlanclar olmayan ölkələrin öz illik təbii qaz istifadəsinin 15 faizini digər üzv ölkələrdəki saxlanclardan alması və ya (ii) ərazisində saxlanclar olmayan ölkələrin digər üzv ölkələrdəki saxlancların doldurulmasına maliyyə dəstəyini nəzərdə tutan birgə mexanizm. Təkliflə bağlı Avropa Şurası və Parlamenti artıq ilkin razılığa gəlib. Bununla belə, təcrübədə saxlancların istifadəsi zamanı İttifaq ölkələri arasında fikir ayrılıqları yaranması, təchizatın dayanması halında daha çox ehtiyata malik olan ölkələrin həmin ehtiyatları digər Aİ üzvləri ilə bölüşməkdən imtina etməsi riski mövcuddur [12, s.67].

Müharibənin digər təsirləri. Ukraynanın Rusiya tərəfindən işğalı iki ölkə arasında təhlükəsizlik narahatlığını artırmaqla yanaşı, Avropa və Şərqi Asiyada kollektiv müdafiə mexanizmlərini gücləndirdi və beynəlxalq sistemdə böyük dövlətlər arasında müttəfiqlik xətlərini aydınlaşdırdı. Ukraynadakı müharibə Çini Mərkəzi və Cənubi Asiyada öz təsirini genişləndirməkdə daha fəal olmağa sövq etsə də, ABŞ və Aİ-nin Rusiyaya qarşı həyata keçirdiyi sərt siyasət onu sosial və iqtisadi çətinliklərlə üz-üzə qoyub. Çin “uzaq diplomatiyasını” davam etdirmək üçün onun dinc inkişaf strategiyasını dəstəkləyir və Qərbin sanksiyalarına qarşı ehtiyatlı davranaraq Rusiyanı birbaşa dəstəkləməkdən yayınır. Ukrayna böhranı Çinin qarşılıqlı asılılıq strategiyası çərçivəsində iqtisadi və siyasi zəmində milli maraqlarına mənfi təsir göstərsə də, transatlantik ittifaq tərəfində və ittifaq daxilində yaranan parçalanma və ya böhranlar qarşısında integrativ rol oynadı. Ukrayna böhranı ilə Çin öz maraqları baxımından mövqeyinin nə qədər strateji olduğunu bir daha gördü. Ukrayna Çin üçün strateji əhəmiyyət kəsb etsə də, Qərb dövlətlərinin, o cümlədən ABŞ-ın münasibət və yanaşmalarını nəzərə alaraq Rusiyanın həm də strateji tərəfdaş olduğunu unutmamaq olmaz. Çinin transatlantik alyans daxilində artan nüfuzu həm Ukrayna-Rusiya müharibəsi nəticəsində inkişaf edəcək siyasətlərdə, həm də bu müharibə ilə ənənəvi digərini qazanan Qərbin Rusiya ilə münasibətlərində həlledici olacaqdır. Beynəlxalq tarazlıqları dəyişmək üçün böyük səylər göstərən Çin iqtisadi zəmində mühüm gücə çevrildiyi halda, Rusiya hərbi mənada güc yarışındadır. Hər iki ölkə Qərb dövlətlərinin tətbiq etdiyi sanksiyalar və beynəlxalq sistemdən təcrid olunmaq təhlükəsi ilə üzləşir. ABŞ-ın Asiya Sakit Okean qitəsində həyata keçirdiyi layihələrə cavab olaraq Çin Avropa qitəsində mövcudluğunu daha da artırmağı hədəfləyir. Çin Avropa kapital bazarını cəlb etməklə ABŞ-ın Avropa coğrafiyası üzərindəki iqtisadi üstünlüyünü öz xeyrinə çevirməyi hədəfləyir. Çin Qərbə qarşı düşmənçilik yaratmadan öz iqtisadi və regional inkişafını başa çatdırmaq, Avropa ölkələrində əhali potensialını artırmaq, iqtisadi qüdrətinə siyasi zəmində qarşılıq vermək məqsədi daşıyan təşəbbüslərdə iştirak edir.

Rusiya Ukrayna-Rusiya müharibəsində enerji faktorundan yenidən şantaj elementi kimi istifadə etdikdə, Aİ ölkələri çox seçim imkanlarının olmadığını anladılar. Aİ ölkələri Rusiyadan enerji asılılığını tədricən azaltmaq və Rusiya ilə enerji əlaqələrini dayandırmaq üçün siyasət yürüdürlər. Aİ ölkələri enerji resurslarının şaxələndirilməsi ilə bağlı fikirlərini bildirsələr də, bu vəziyyətin ilk növbədə Aİ ölkələrinin vəziyyətinin gərginləşdirməsi ehtimalı var idi [17, s.78], lakin, digər alternativlərin

seçilməsi qısa müddət də vəziyyəti stabilliyi təmin etdi. Bərpa olunan enerji mənbələri AB ölkələrinin uzunmüddətli planlarına daxildir. Alternativ olaraq kömür, LNG və ya bərpa olunan enerji mənbələrinin təmin edilməsi AB ölkələrinin enerji təchizatı təhlükəsizliyi çərçivəsində variantlar olaraq görülür.

Nəticə. Rusiya-Ukrayna müharibəsində enerji faktoru həm Rusiya, həm də dünya üçün ciddi nəticələrə səbəb olub. Enerji amili müharibənin gedişatına, iqtisadi təsirlərinə və global enerji bazarına təsir göstərərək bir çox dəyişikliklərə səbəb olub. Bu amilin əsas nəticələrini belə ümumiləşdirmək olar:

1. Qlobal enerji bazarında qeyri-sabitlik

- Rusiya dünyanın əsas enerji təchizatçılarından biri olduğu üçün müharibə global enerji bazasında qeyri-sabitliyə səbəb olub. Bu qeyri-sabitlik nəticəsində dünya miqyasında neft və qaz qiymətləri artıb, xüsusən də Avropa İttifaqı ölkələrində enerji qiymətləri ciddi şəkildə bahalaşıb.

2. Enerji təchizatı zəncirinin pozulması

- Avropa Rusiya təbii qazına yüksək dərəcədə asılı olduğundan, müharibə ilə əlaqədar tətbiq edilən sanksiyalar və Rusiya qazının ixracına məhdudiyyətlər Avropa enerji təchizatında böyük boşluqlar yaradıb. Bu da Avropa ölkələrini alternativ enerji mənbələri axtarmağa sövq edib.

3. Alternativ enerji mənbələrinə keçid

- Avropa ölkələri enerji təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə bərpa olunan enerji mənbələrinə və digər tədarükçülərə daha çox diqqət yönəltməyə başlayıb. Bu prosesin sürətlənməsi global miqyasda bərpa olunan enerji texnologiyalarına investisiyaların artmasına səbəb olub.

4. Rusiya iqtisadiyyatına təsir

- Müharibə və sanksiyalar nəticəsində Rusiya neft və qaz ixracatında əhəmiyyətli dərəcədə azalma müşahidə olunub. Bu isə ölkənin gəlirlərinin azalmasına və iqtisadi böhrana səbəb olub.

5. Yeni enerji ittifaqları və tədarükçülər

- Avropa İttifaqı Rusiya qazından asılılığını azaltmaq üçün ABŞ, Norveç, Qətər kimi ölkələrlə yeni müqavilələr bağlayıb. Bu enerji təchizatını diversifikasiya etməklə yanaşı, dünya üzrə enerji bazarında yeni tədarükçülərin rolunun artmasına səbəb olub.

6. Geosiyasi təsirlər

- Enerji tədarükünün məhdudlaşdırılması və bahalaşması səbəbindən bəzi ölkələr daha qatı siyasi mövqe tutub, digərləri isə enerji təhlükəsizliyini qorumaq məqsədilə neytral və ya balanslı siyasət yürütməyə çalışıb.

Rusiya-Ukrayna müharibəsi nəticəsində enerji məsələləri yeni strateji əhəmiyyət qazanıb, bu da global enerji siyasətinə uzunmüddətli təsir göstərə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Alary, V., & Frija, A. (2022). Crop–livestock systems transformation in the semiarid zones of North Africa over a decade: approach and case-study in Southern Tunisia. *The Journal of Agricultural Science*, 160(1-2), 1-15.
2. Aras, B., Yorulmazlar, E. (2018). Turkey's Mediation Role in the Russia–Ukraine Crisis: A Three-Step Model. *Turkish Studies*, 19(3), 360-380. 2.
3. Ay, H. M., & Söylemez, A. (2023). Grain Corridor Agreement and Turkey's Role in the Russia-Ukraine War. *Journal of Islamic World and Politics*, 7(1), 1-10.
4. Bentley, A. R., et al. (2022). Near-to long-term measures to stabilize global wheat supplies and food security. *Nature Food*.
5. Borin, A., et al. (2022). Quantitative assessment of the economic impact of the trade disruptions following the Russian invasion of Ukraine. *Bank of Italy Occasional Papers*.
6. Carriquiry, M., Dumortier, J., & Elobeid, A. (2022). Trade scenarios compensating for halted wheat and maize exports from Russia and Ukraine increase carbon emissions without easing food insecurity. *Nature Food*, 3(10), 847-850.

7. Devlen, B. (2014). Don't poke the Russian bear»: Turkish policy in the Ukrainian crisis. *Norwegian Peacebuilding Resource Centre*. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/180832/a5fa13f65a0a0fcece44339be2957279.pdf>. [31.01.2025].
8. Euronews, 2022. <https://tr.euronews.com/2022/03/25/almanya-100-milyar-euroluk-savunma-butcesi-ile-neler-sat-n-alabilir> [31.01.2025].
9. Fang, Y., et al. (2022). The Russia-Ukraine conflict and volatility risk of commodity markets. *Finance Research Letters*.
10. Foa, R., Mollat, M., Isha, H., Romero-Vidal, X., Evans, D., & Klassen, A. (2022). *A World Divided: Russia, China and the West*. Bennett Insitute for Public Policy, University of Cambridge. <https://doi.org/10.17863/CAM.90281>
11. Glaubien, T., Svanidze, M., Götz, L., Prehn, S., Jamali Jaghdani, T., Đurić, I., & Kuhn, L. (2022). The war in Ukraine, agricultural trade and risks to global food security. *Intereconomics*, 57(3), 157-163.
12. Kesici, G. E. (2022). Rusya - Ukrayna Savaşı'nın AB'nin Enerji Politikalarına Yansımaları, *EURO Politika*, (15), 46-54, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/europ/issue/75914/1255195> [31.01.2025].
13. Kotkin, S. (2014). "Stalin: Volume I: Paradoxes of Power, 1878-1928." Penguin Books.
14. Kuromiya, H. (2005). Freedom and terror in the Donbas: A Ukrainian-Russian borderland, 1870s-1990s. *Slavic Review*, 53(8), 1165-1187. 17
15. Kutlay, M., Öniş, Z. (2021). Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?. *International Affairs*, 97(4), 1085-1104.18
16. Ruta, M. (2022). The impact of the war in Ukraine on global trade and investment.
17. Stein, A. (2022). Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis.
18. Steinbach, S. (2023). The Russia–Ukraine war and global trade reallocations. *Economics Letters*, 226, 111075.
19. Steinbach, S. (2023). The Russia–Ukraine war and global trade reallocations *Economics Letters*, 226, 111075.) 33.

РАВИД РАМАЗАНОВ

*Магистрант 2 курса по специальности «Мировая политика»
Бакинского Государственного Университета*

ГУЛЬГУН ГУЛИЕВА

*Бакинский Государственный Университет
Кафедра дипломатии и современных интеграционных процессов,
Доктор философии по политическим наукам*

РОССИЙСКО-УКРАИНСКАЯ ВОЙНА – ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ФАКТОР

Энергетический фактор играет важную стратегическую роль в российско-украинской войне. С началом войны в 2022 году энергетические ресурсы, особенно природный газ и нефть, стали серьезной проблемой для европейской и мировой экономики. Россия является одним из крупнейших в мире экспортеров энергоносителей, и доступ к ее энергоресурсам имеет решающее значение для европейских стран. После войны Европа начала искать альтернативные источники энергии, чтобы уменьшить свою зависимость от России, особенно обращаясь к другим странам за возобновляемыми источниками энергии и поставками газа. В целом энергетический фактор имеет не только экономическое, но и политическое влияние в российско-украинской войне. Борьба за энергоресурсы привела к принятию стратегических решений не только в военной, но и в дипломатической и экономической областях. В статье широко анализируется вопрос о влиянии войны на энергетический фактор.

Ключевые слова: Война, энергетика, партии, санкции, ресурсы, международные отношения, агрессивный, зависимый, аннексический, сепаратистский, глобальный, безопасность, столкновение и т. д.

RAVID RAMAZANOV

*Baku State University,
Second year Master's degree in World Politics*

GULGÜN GULIYEVA

*Department of Diplomacy and Modern Integration Processes,
Baku State University,
PhD in Political Science*

THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IS AN ENERGY FACTOR

The energy factor has an important strategic role in the Russia-Ukraine war. Since the war began in 2022, energy resources, especially natural gas and oil, have become a serious concern for the European and world economy. Russia is one of the world's largest energy exporters, and access to its energy resources is crucial for European countries. After the war, Europe began to look for alternative sources of energy to reduce its dependence on Russia, especially by turning to other countries for renewable energy and gas supplies. In general, the energy factor has not only an economic, but also a political impact in the Russian-Ukrainian war. The struggle for energy resources has led to making strategic decisions not only in the military field, but also in the diplomatic and economic fields. In the article, the question of the impact of the war on the energy factor is widely analyzed.

Keywords: War, energy, parties, sanctions, resources, international relations, aggressive, dependent, annexation, separatist, global, security, collision, etc.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 31 yanvar 2025-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 04 mart 2025-ci il.

Rəyçilər: t.e.d. İsmayıl Musa, t.ü.f.d. Məmmədəğa Baxışov.
